

## Etymologisia huomioita

6. Vir. *kobras* 'majava'

Viron *kobras* sanasta on leksikaalisissa lähteissä seuraavat tiedot: Hupel<sup>1</sup> (1780) *kobras*, *bra* 'der Bieber' d.; Hupel<sup>2</sup> (1818) *kobras*, *ra* 'der Bieber' r.; Wiedemann (1893) *kobras*, g. *kobrase*, *kobrakse* 'Biber'. Huomiota herättää, että sana Hupelin sanakirjan ensimmäisen painoksen mukaan on etelävirolainen (d. = der dörptsche Dialekt), toisen painoksen mukaan taas pohjoisvirolainen (r. = der revalsche Dialekt). Wiedemann ei anna mitään viittausta sanan levinneisyysalueeseen. Ainoa paikka, josta Saarestella teoksessa Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes (s. 66) on tieto sanan esiintymisestä kansankielessä, on Viron etelärajalla lähellä Riianlahtea sijaitseva Saarde. Sieltä on merkitty *kobràs*. Ojansuun etelävirolaisista muistiinpanoista olen löytänyt yhden lisätiedon. Hänellä on Rõugesta saatuna *kobràs*: *koþrà* 'majava'. Näiden kansankielisten tietojen perusteella tuntuu ilmeiseltä, että Hupelin sanakirjan ensimmäisen painoksen levinneisyystieto on oikea. Toiseen painokseen on luultavasti pujahtanut painovirhe. Ojansuun muistiinpano osoittaa myös, että ainakin Hupelin mainitsema taivutustyyppi perustuu kansankieleen.

Sanan alkuperästä sanoo Saareste mp.: »Nimetus *kobras* on muudes sugukeeltes nähtavasti tundmatu. Ka laenuks ei ole see seni osutunud.» Tämä majavan nimitys on kuitenkin yleiseltä äännehahmoltaan niin lähellä indoeurooppalaisten naapurikielten vastaavaa sanaa, että on aihetta ottaa lainautumisen mahdollisuus tarkasteltavaksi.

Majavan nimitys on venäjässä *бобp* t. *бобëp*, gen. *бобpá*, muin-ven. *bebrü*, *bobrü*. Balttilaisissa kielissä on liett. *bëbras*, *bebrüs*, itäliett. *bãbras*, latv. *bebrs*, muin.-pr. *bebrus* 'majava'. Kun sanassa on kaksi *b*-äännettä, voidaan pitää mahdollisena, että lainattaessa on tapahtunut dissimilaatio. Siitä on tässä sanassa esimerkkejä myös slaavilaisella ja balttilaisella taholla. Serbokroaatissa on *dãbar* ja liettuasta tunnetaan myös murremuodot *dëbras*, *debrüs*, *dãbras*, *vëbras*, *vebrüs* (Fraenkel, Litauisches Etym. Wb. s. v. *bëbras* s. 38). Virossa olisi vain oletettava toisenlaista dissimilaatiota. Eri kielistä tunnetaan runsaasti esimerkkejä siitä, että kahdesta saman sanan labiaalklusiilista ensimmäinen on dissimiloitunut palataaliklusiiliksi. Maurice Grammont esittää teoksessaan *Traité de phonétique*<sup>5</sup> s. 310 joukon tähän kuuluvia tapauksia, joista tässä mainitsen muutamia: ransk. murt. *gobine* < *bobine* 'lankarulla, käämi', kreik. *artokópos* < *artopópos* 'leipuri', holl. *kapel* 'perhonen' < lat. *papilio*, tšek. *kaprad* 'sananjalka', vrt. ven. *nãnopomъ*, bulg. *pãprat*, sloven. *pãprat* id. On siis hyvin mahdollista, että virossa on dissimilaation vaikutuksesta *kobras* pro \**pobras*.

Miltä taholta tämä majavan nimitys sitten on voitu lainata? Nähdäkseni tulee lähinnä kysymykseen venäjän kieli. Näennäisesti tosin oletettava \**pobras* näyttää olevan hyvin lähellä itäliettualaista murremuotoa *bābras* (muualla liettuassa on ensitavun vokaalina *e*). On kumminkin otettava huomioon, että meillä ei ole varmuutta tämän murremuodon vanhuudesta. Vaikka se olisikin vanha, olisi ims. *o* liett. *a*:n vastineena jonkin verran oudoksuttava, koska liett. sanan toisessa tavussa on takavokaali. Eino Nieminen on osoittanut, että balttilaista *a*:ta vastaa imsm. *o* vain, milloin baltt. taholla on toisessa tavussa ollut etuvokaali (ks. Vir. 1945 s. 527—530, STA Esit. ja Pöytäk. 1956 s. 202—205). On siis nähdäkseni todennäköistä, että *kobras* ei ole balttilainen laina.

Venäläistä alkuperää vastaan saattaisi puhua sanan *as*-loppuisuus. Se ei nähdäkseni kuitenkaan ole vakava este. Monet varmat slaavilaiselta taholta saadut lainasanat ovat virossa mukautuneet *as*-loppuisiin sanoihin, esim. *kapsas*, *lusikas*, *majakas*, *pirukas*. Voidaan huomauttaa siitäkin, että merkitykseltään läheinen 'saukon' nimitys on etelävirossa *as*-loppuinen: *uḱras*, g. *utra*. On siis hyvin ajateltavissa, että oletettava \**kopr* (< ven. *bobr*) on tällaisten mallien vaikutuksesta saanut asun *kobras*. Mitä lainan ikään tulee, osoittaa ensitavun *o* vokaali, että kysymyksessä on suhteellisen nuori lainaus.

### 7. Vir. *musttuhat* 'miljoona'

Tästä lukusanasta sanoo Saareste teoksessaan Kaunis emakeel s. 33: »Omapärane on ka *musttuhat* 'miljon' ('Seal elavad ligi kaks miljoni ehk musttuhat inimest sees', Jannsenil).» Suurella »Eesti keele mõisteline sõnaraamat» teoksessaan (palsta 179) hän esittää sanan merkitykseksi 'miljon, üle miljoni' ja merkitsee sanan vanhentuneeksi. Varhaisin tuntemani sanakirjatieto on Hupelin sanakirjan ensimmäisen painoksen (v. 1780) saksalais-virolaisessa osassa, jossa mainitaan »Million *musttuhhat*. d.». Toisessa painoksessa on myös virolais-saksalaisessa osassa s.v. *must*: *musttuhhat* 'Million' d. Hupelin mukaan sana siis kuuluu eteläviron murteeseen. Wiedemannilla on s.v. *must* niinkään *musttuhhat*, jonka merkitykseksi ilmoitetaan 'Million, unzählbare Menge', ja s.v. *tuhhat* mainitaan *musttuhhat* 'unzählbare Menge, Million'.

Vaikka kysymyksessä oleva viron ilmaus materiaalisilta osiltaan onkin omaperäinen (ellemme ota lukuun sitä, että *tuhhat* on vanha balttilainen lainasana), se näyttää kumminkin perustuvan käännöslainaan. On nimittäin ilmeistä, että *must* tässä yhteydessä on käänнос venäjän sanasta *ты́ма* 'Unzahl, Legion, Menge, 10.000'. Venäjän sanalla on myös toinen merkitys, nimittäin 'Finsternis, Dunkel', ja tähän merkitykseen perustuu virolainen käänнос. Lukumäärää ilmaisevassa merkityksessä pidetään venäjän sanaa käännöslainana turkkilais-tataarilaisesta *tuman* 'zehntausend; Nebel' sanasta (ks. Vasmer, Russ. etym. Wb. III s. 162; osittain toisin selittää venäjän sanan Ramstedt SUSA 24: 1 s. 22). Virolaista *musttuhhat* ilmausta sekä muodostukseltaan että merkitykseltään vastaava sanonta on esiintynyt venäjässäkin. Englantilainen Richard James, joka vietti talven 1618—1619 Holmogoryn kau-

pungissa Pohjois-Venäjällä, on merkinnyt muistiinpanoihinsa lukusanan *tímá tisitch* 'a million', ks. B. A. Larin, Russko-Anglijskij slovar'-dnevnik Ričarda Džemsa (Leningrad, 1959) s. 102. Larin translitteroi Jamesin merkinnän *тѣмá тѣсичѣ*.

Turkkilais-tat. *tuman* tavataan venäjässä myös suoranaisena lainasanana: ven. *туманъ* 1. 'zehntausend', 2. 'Nebel'. Venäjistä sana on 'sumun' merkityksessä lainautunut edelleen useimpiin itämerensuomalaisiin kieliin. Gomboczin mukaan muinaistšuvassin \**timän* muodosta on lainattu unkarin *tömény, tēmény*, joka useimmiten esiintyy yhdyssanassa *t-ezer* 'myrias, chilias, multa milia' (*ezer* = 'tuhat'). Tämä yhdyssana vastaa siis muodostukseltaan ven. *tímá tisitch* ja vir. *musttuhat* ilmauksia.

### 8. Vir. Müller *se Pörgku Lösscha ks*

Se Georg Müllerin saarnojen kohta, josta yllä esitetyt sanat ovat peräisin, kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti: »Eth nüüth wahelt se Pörgku Koir meile sesarnse motlusse sisse puhub, se Pörgku Lösscha ks, Kuy tohit sina, ke sina ny suhr Pattune Inim: ollet, Jumala Silmade ette astuda, ke sedda kuria eb mitte woy næha, Jumall eb taha kaas nedt Pattuset kuhlda» (ks. Neununddreissig Estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600—1606 [Verhandl. d. gel. Estn. Gesellschaft zu Dorpat, 15. Band, Dorpat 1891] s. 300). Yhteydestä voidaan jo päätellä, että \**Lössch* todennäköisesti tarkoittaa jotakin eläintä, koska se esitetään yhdessä 'helvetin koiran' kanssa toimivana. Sana näyttää olevan lainattu 'ilvestä' merkitsevästä saksan sanasta, jonka kirjakielinen asu kuuluu *Luchs*. Grimmin suuressa sanakirjassa on *Luchs* sanan eri äänneasujen joukossa mainittu myös *lösch*, joka tuntuu tarkoin vastaavan Müllerillä esiintyvää muotoa. Samoin kuin Müllerin *Pörgku Koir* perustuu saksassa esiintyvään *Höllenhund* (*hellehunt, hellerüde*) sanaan, on *Pörgku* \**Lössch* ilmauksen takana saksan *Höllentluchs*, joka Grimmin sanakirjassa selitetään 'tückischer teufel unter dem bilde eines luchsés'. Tämä sana esiintyy mm. Goethen Faustissa (I, säkeet 1261—1262):

Wie im Eisen der Fuchs,  
Zagt ein alter Höllentluchs.

Vartalon vokaalina esiintyy Müllerillä *a*. Tämä vokaali tavataan hänen saar-noissaan usein muulloinkin saksalaisissa lainasanoissa, ks. P. Ariste, Georg Mülleri saksa laensõnad (ACUT 44: 1, 1940) s. 45.

### 9. LiivSal. *renģ* 'Strömning, Clupea sprattus L.'

Thomsen on BFB s. 275 selittänyt tämän Salatsin liivin sanan latvian *renģe* sanasta lainatuksi. Latvian sana taas on hänen mielestään saatu vir. *räim, räime* 'Strömning, Clupea harengus L. var. membras' sanasta. Thomsen huomauttaa kuitenkin, että latvian muodon äännekehitys, varsinkin *-ģe*, on epäselvä (samoin myös saksan-

kielisessä laitoksessa, Samlede Afhandlingar IV s. 477—478). Endzelin arvelee suuressa Latviešu valodas vārdnīca — Lettisch-Deutsches Wörterbuch -teoksessa, että latv. *reņģe* 'der Strömling, (Ostsee)hering, Clupea harengus L.' olisi kuurilaisten välityksellä saatu saksan *Hering* sanasta. Hän on kumminkin varustanut tämän arvelun kysymysmerkillä. Yhdistyksessä onkin äänteellisiä vaikeuksia. Huomattava on, että esim. Johannes Schwerts ei mainitse *reņģe* sanaa saksalaisten lainojen joukossa tutkimuksessaan Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen.

Salatsin liivin muoto on nähdäkseni peräisin Viron ruotsalaismurteista. Pakrin (Rågö) ja Vihterpalun (Wichterpal) murteesta tunnetaan muoto *sträng*, pl. *strängiar* m. 'strömning, clupea harengus', ks. Freudenthal-Vendell, Ordbok öfver de estländsk-svenska dialekterna s.v. *sträng*. Tämä sopii hyvin Salatsin liivin sanan alkulähteeksi. Lainattaessa on sananalkuisesta konsonanttiyhtymästä vain viimeinen konsonantti säilynyt. Tämä osoittaa, että kysymyksessä ei ole kovin nuori laina, sillä uusimmissa lainasanoissa on Salatsin liivissäkin sananalkuinen konsonanttiyhtymä säilynyt. Sananalkuinen *str*-yhtymä tavataan esim. seuraavissa sanoissa: *strāp* 'strafen', *strazd* 'Drossel' < latv. *strazds* id., *strepuld* 'taumeln' < latv. *streipulot* id. Vanhempaa, *reņģ* sanan kanssa samanaikaista kerrostumaa taas edustaa esim. liivSal. *rāsta* 'Stuhl' < latv. *krēsls* id.

Liivistä *reņģ* on sitten lainautunut myös latvian kieleen. Äänneasu on tämän selityksen kannalta täysin odotuksenmukainen. Suora lainaus Viron ruotsalaismurteista ei voi tulla kysymykseen, koska silloin sananalkuinen *str* olisi latviassa säilynyt.

Pakrin ja Vihterpalun ruotsalaismurteen *sträng* on samaa juurta kuin ruotsin yleiskielen *strömning*. Kantana on germ. \**strauma-* 'ström'. Hiidenmaan, Noarootsin (Nuckö) ja Vormsin (Ormsö) ruotsalaismurteissa silakan nimitys on *strämng*, pl. *strämgar* t. *strämger* m. Tämän variantin aikaisemmasta \**stræim*-asusta on lainattu viron *räim*, kuten P. Ariste on osoittanut (Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles s. 23, 99). Äännekehityksestä (*au* >) *øy* > *æi* ks. lähemmin Hultman, Föreläsningar öfver de östsvenska dialekterna (Skrifter utg. av Sv. Litteratursällskapet i Finland 274) s. 182—184.

## Remarques étymologiques

par LAURI POSTI

6. Estonien *kobras* 'castor'.

L'auteur arrive à la conclusion que ce mot est un emprunt au russe бобр 'castor', avec dissimilation de la consonne initiale. La terminaison *-as* de l'estonien est secondaire. Le [-o-] de la première syllabe, qui correspond à un [-o-] russe, indique qu'il s'agit d'un emprunt relativement récent.

7. Estonien *musttuhat* 'million'.

Cet adjectif numéral, littéralement 'mille noir', est, selon l'auteur, une calque linguistique basée sur un modèle russe. La première partie en est une traduction du mot russe тьма, qui signifie 'grande quantité, légion, foule, 10.000'. Le même mot russe a également la signification 'obscurité', et c'est sur ce sens que se base la traduction estonienne. L'expression *timä tisilch*, notée par l'Anglais Richard James au début du 17<sup>e</sup> siècle et traduite par lui 'a million', démontre que, en russe aussi, on a eu un tour qui, par sa formation et sa signification, correspond entièrement au *musttuhat* estonien.

8. Estonien (Müller) *se Pörgku Lösscha ks.*

L'auteur démontre que l'estonien \**Lössch*, que l'on ne trouve que dans le contexte donné ci-dessus, c'est-à-dire dans le manuscrit des sermons en estonien prononcés entre 1600 et 1606 par Georg Müller, est un emprunt à l'allemand; il s'agit d'une variante dialectale *lösch* de l'allemand *Luchs* 'lynx'. L'estonien *Pörgku* \**Lössch*, 'le lynx de l'Enfer', correspond au *Höllenuchs* que l'on trouve en allemand, par exemple dans le Faust de Goethe (I: 1261—1262):

*Wie im Eisen der Fuchs  
Zagt ein alter Höllenuchs.*

('Un vieux lynx de l'Enfer tremble comme un renard pris au piège').

9. Livonien de Salats *renēg* 'sprat, *Clupea sprattus* L.'

Selon Thomsen (BFB p. 275), ce mot du livonien de Salats a été emprunté au letton *renēg*, qui, de son côté, aurait été pris à l'estonien *räim, räime* 'hareng de la Baltique, *Clupea harengus* L. var. *membras*'. Endzelin suppose, dans son ouvrage »Lettisch-Deutsches Wörterbuch« (Dictionnaire letton-allemand), que le letton *renēg* 'hareng de la Baltique, *Clupea harengus* L.' aurait été emprunté à l'allemand *Hering* par l'intermédiaire de la population de la Courlande.

Selon l'opinion de l'auteur, le mot du dialecte livonien de Salats est originaire des dialectes suédois de l'Estonie. On connaît, dans les dialectes de Pakri (Rågö) et de Vihterpalu (Wichterpal), la forme *sträng*, pl. *strängjar* 'hareng de la Baltique, *Clupea harengus*' (Freudenthal-Vendell). Cette forme peut très bien être à l'origine du mot livonien. Lors de l'emprunt, seule la dernière consonne du groupe initial a été conservée. Du livonien, le mot a été emprunté par le letton, car un emprunt direct aux dialectes suédois n'est pas possible, le groupe initial *str-* pouvant être conservé en letton.

Le mot *sträng* des dialectes suédois de Pakri et de Vihterpalu a la même origine que le mot *strömming* 'hareng de la Baltique' du suédois littéraire; dans les dialectes suédois de Noaroots (Nuckö) et de Vorms (Ormsö), le nom du hareng de la Baltique est *sträng*, pl. *strängar* ou *strämger*, m. C'est à la forme antérieure de cette variante, \**stræim*, qu'a été emprunté l'estonien *räim*, comme P. Ariste l'a démontré (v. Ariste, *Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles*, (Les mots empruntés par la langue estonienne aux parlers suédois d'Estonie), p. 23, 99).